

Földrajzi kirándulások.

A földrajzot éppen olyan gyakorlati irányú tárgynak kell tekinteni, mint a természettudományokat, melyeknek legfőbb pedagógiai elve a szemléltetés. A földrajzban a szemléltetést az iskolában bemutatható képeken kívül a környékre vezetett kirándulások szolgálhatják legeredményesebben. A kirándulásokon nemcsak az alapfogalmakat ismerheti meg közvetlen szemlélet alapján a tanuló, hanem kicsiben láthatja, megfigyelheti mindazokat a földrajzi jelenségeket, melyek a Földön különböző körülmények között, más és más változatokban megismétlődnek.

Minden vidék alkalmas ilyen tanulságok gyűjtésére, nemcsak azok, amelyek tájképi vagy túrisztikai szempontból érdekeseek. A legegyszerűbb és legközönségesebbnek látszó jelenségekből is értékes tanulságok vonhatók le.

A kirándulásokon bármely osztály tanulói résztvehetnek. Mindenesetre kár, hogy ezidőszerint a felsőbb osztályokban még nincs földrajz. Nem okvetlenül szükséges, hogy a szerzendő tanulságok a soronlévő tananyaggal szerves kapcsolatban álljanak, azonban az feltétlenül megkívánandó, hogy e kirándulások anyaga a tanulók értelmi színvonalához és meglévő ismeretköréhez alkalmaztassék.

Minden kirándulás legfontosabb követelménye a térképolvasás begyakorlása. (Erre a célra a 75.000 mértékű katonai térképek megfelelnek.) Ennek első feltétele a biztos tájékozódás, az irányok kijelölése: delejtű, napárnyék vagy esetleg zsebóra alapján. A térkép megfelelő beállítása után a vidék feltűnőbb helyeit

(emelkedés, magános ház, út, folyó stb.) jelölhetjük ki a térképen s a térképméreték alapján távolságbecsléshez szoktatjuk a tanulók szemét. Egyszerűbb terepfelvételeket is készíttethetünk. (L. idevonatkozó cikkünket.) Az égboltozat megfigyelését sem szabad mellőznünk és egyszerűbb meteorológiai megfigyeléseket is végeztethetünk. A nap állásának, járásának, az árnyékváltozásnak, a felhőzetnek stb. megfigyelése, a hőmérő és légsúlymérő leolvasása, a szélirány meghatározása mind olyan gyakorlati ismeretet nyújtanak, melyek a mindennapi életben is értékesíthetők.

Sík vidéken, hol a térszín jóformán semmi változottságot nem nyújt, a föld birtokba vételének, az emberi munkának megfigyelése lehet kirándulásaink tárgya.

Mindenütt vannak különféle gazdasági területek. Szántóföld, rét, legelő, kert, gyümölcsös, erdő, más és más gazdasági szükségletet elégítenek ki s megoszlanak többnyire a talajjal és a fekvéssel áll összefüggésben. A termelés különböző ágai a vidék földrajzi viszonyaitól függenek s részint a lakosság saját szükségleteire, részint eladásra valók. A termelés adja meg valamely vidék gazdasági jellegét, geográfiai képét. A tanulóknak a természetben kell megismerniök ezeknek az ember szempontjából való fontosságát, megtanulniök hogy hol mit és miért termelnek, a termelés micsoda kapcsolatban van a lakosság életmódjával s mi a befolyása a vidék gazdasági jelentőségére. Az így nyert megfigyelésekből általános érvényű következtetéseket vonhat le magának. A termelés különböző módjaira: a szántó és kertgazdaságra, öntözésre, mocsarak lecsapolására stb. is tekintettel kell lenni, mert hiszen

ezek a föld kihasználása, termőképességének fokozása, terméketlen területek meghódítása szempontjából igen fontos geográfiai tényekre utalnak.

Egy kis patak is sokféle látnivalót tartogat számunkra, ha meggondoljuk, hogy a nagy vízfolyások jelenségeit, törvényszerűségeit kicsiben is észlelhetjük. A patak folyásirányának meghatározása, a térképen való kijelölése s a környék vízhálózatába való bekapcsolása az általános tájékozódás szempontjából is nagyon előnyös. A mellett, hogy a patak kanyargós voltára, vízállására, vízfolyásának sebességére, a törmeléklerakódásra és az ezekben megnyilvánuló általános érvényű törvényszerűségekre rámutatunk, a patak árterületét, az áradás elleni védekezés módját, a malmok hajtására, öntözésére, vagy egyéb célokra szolgáló vízduzzasztást is különös figyelemben kell részesíteni. A partkötő és szegélyző fűzek, a mocsaras helyeket borító nád és gyékény, mint a vidék életében szereplő gazdasági tényezők szintén megemlítendők. A nagy folyóknál ugyanezeket a dolgokat nagyban észlelhetjük. Itt a folyóvíznek az ember életében való fontossága még szembeötlőbb. A halászat és a partmenti halászkunyhók, a part védett helyeit kereső települések, a folyóvíz felhasználása ivásra, fürdésre, mosásra, a folyón lebonyolított közlekedés, az átkelő helyek stb. mind közelebbi megvilágítást érdemlő geográfiai tények.

Az utak is sok tanulságot nyújtanak a közlekedés fogalmának megértésére. A különböző rendű utak (gyalog-, dülő-, kőút, vasút) bizonyos fokozatot mutatnak használhatóságuk fontosságának szempontjából. A kőút pl. más szükségletet elégít ki, mint a mezei út. Az utak irányában is rendszeresen valami földrajzi törvény-

szerűség nyilvánul meg. Elkerülik a közlekedési akadályokat (mocsár, árterület), összekapcsolják a telepeket s a legrövidebb térbeli összeköttetést igyekeznek megteremteni két hely között. A fontosabb útvonalakat, vasutakat az általános forgalmi hálózatra való tekintettel kell megítélni, hogy a tanuló abba bele tudja kapcsolni az illető vidéket.

A települések megfigyelése különösen fontos. Itt figyelemmel kell lenni a települések formájára, (tanya, majorság, szétszórt és zárt község) hivatására, elhelyezkedésére s az ezt befolyásoló földrajzi tényezőkre (folyók, útvonalak, ármentes fekvés stb.) A házak építkezésében az épület anyaga (vályog, vertfal stb.), a tetőzet minéműsége (szalma, nád), az építés formája az illető vidékre jellemző földrajzi és etnográfiai sajátságoknak lehet a kifejezője. A falusi házak nagy telkének a gazdasági céloknak megfelelő berendezése, mind az itteni életmódról nyújt tájékoztatást. A lakosság nyelvét, életmódját, egyes jellemző sajátságait szintén nem szabad figyelmen kívül hagyni.

Dombos és hegyes vidéken valamelyik kiemelkedő pontról igyekszünk áttekintést nyújtani az egész térszínről. Itt különösen fontos a térszínábrázolás leolvasásának begyakorlása: a lejtés-viszonyokat feltüntetett vonalkázás vagy árnyékolás, rétegvonalak megismerése. Kellő gyakorlat után a térkép alapján a térszín elképzelését is el kell sajátítani a tanulóknak; tudni kell, hogy milyen alakú az illető hegy, hol, milyen meredek a felvezető út. Hol vannak hágók, völgyek, szakadékok stb. Az egyes helyek magasságának leolvasása, s felsőbb osztályos növendékek esetében a barometrikus magasságmérés módja is begyakorolható. A morfológiából

ezeken kívül elég ha annyit tud a tanuló nagy általánosságban, hogy a felszín kialakulásában micsoda erők működtek közre (vulkánizmus, gyűrődés, denudáció stb.) s mik ennek az észlelhető bizonyítékai. A termőtalaj és a különböző gazdasági övek elhelyezkedését is meg kell magyarázni. A talaj, fekvés, éghajlat, termelés közötti összefüggés így látható a legszembetűnőbbben. A hegyvidék jellemző gazdasági kihasználása: a bányászat, erdőgazdaság, pásztorkodás a legtöbb helyen tanulságos megfigyelés tárgya lehet. A hegyvidék útjai egészen a térszín befolyása alatt állanak. Itt láthatja a tanuló, hogyan keresi a közlekedés a járható helyeket (völgy, hágó, lanka), hogyan kerüli ki az akadályokat s a szükséghez képest hogyan győzi le azokat (alagút, átvágások, kigyózó utak.) A különböző fajta utak földrajzi feltételei is itt nyilvánulnak meg a legszembetűnőbbben. A hegyvidéki település megmagyarázása, különösen a síkföldivel való összehasonlítás alapján tanulságos. A telep elhelyezkedésének, természetének, az építkezés módjának, a lakosság életmódjának megfigyelésénél mindig azt kell hangsúlyoznunk, hogy micsoda összefüggésben van mindez a hegyvidék morfológiai, éghajlati és gazdasági viszonyaival.

A városoknak földrajzi szempontból való megtekintése szintén fontos kirándulási anyagot nyújt. Nem azt értjük ez alatt, hogy bemutatjuk az egyes középületeket, utcákat, műemlékeket és más feltűnőbb látnivalókat. Azokra az egyszerű és aprólékosnak látszó dolgokra -kell felhívni figyelmüket, melyek együtt alkalmasak arra, hogy helyes összképet alkossanak maguknak a városról, mint földrajzi egyediségről. Azt kell mindig kifejezésre juttatnunk, hogy a város

valamely vidék központi szerve, a honnan kiindul a vezetés, igazgatás, a hol összefutnak a gazdasági és kulturális élet legfőbb szálai. Ki kell domborítani a város és falu közötti kölcsönhatást, a termelés szempontjából a városnak gyűjtő, megosztó és közvetítő szerepét s úgy kell bemutatni a várost, mint az illető vidék jellegzetes kifejezőjét, ahol mintegy összesűrítve látjuk annak egész életnyilvánulását.

Kirándulásokon a városok földrajzi fekvésére s életére kell figyelemmel lenni. Leghelyesebben járunk el, ha a város valamelyik kiemelkedő pontjára (vár, magaslat), vezetjük a tanulókat, honnan annak egész területe és környéke jól áttekinthető. A tájékozódást természetesen térkép kíséretében végezzük. A város helyrajzi fekvése is innen ítélhető meg legkönnyebben. Tudvalévóleg a városok keletkezésében, fejlődésében fontos szerepet játszik: a védelem (várhely) és a közlekedés (folyó, völgy, átjárók, útsomópontok stb.) Azt kell minden esetben kifejezésre juttatni, hogy miért épült az illető város azon a helyen s mi segítette elő vagy mi hátráltatta fejlődését. A síksági és hegyvidéki városoknak eltérő jellege az utcákban és az építkezés módjában nyilvánul meg (szűk és tágas, szabályos és szabálytalan utcák.) A város úthálózata, az utaknak elkelyezkedése, a város alaprajzára és közlekedési viszonyaira nyújt tájékoztatást. Az emeletes házak és azok berendezése a falusitól eltérő települési módot, a tömörülés szükségességét magyarázza. A középületek (hivatalok, művelődési intézmények) a város vezető szerepére és kulturális rendeltetésére tanítanak meg, a kereskedések, pályaudvarok, árúraktárak, bankok, gyárak a városi élet anyagi megnyilvánulását, a városoknak

az iparban, kereskedelemben és a gazdasági életben való szerepét bizonyítják. A jellemző ipartermékekre és kereskedelmi cikkekre is fel kell hívni a tanulók figyelmét. Az utcákon végighaladva a város életét szemlélhetjük: a vásártéren a város és a falu között megnyilvánuló csereviszonyt, az utcákon a különböző szükségleteinek kielégítésére törekvő lakosságot, a pályaudvarok, gyárok, raktárak felé irányuló személy- és teherforgalmat figyelhetjük meg stb.

Hogy feladatunkat sikerrel oldhassuk meg, feltétlenül szükséges, hogy a tanár az illető vidéket alaposan ismerje s a kirándulás határozott terv szerint történjen. Mondanunk sem kell ezen akadémikus általánosságok után, hogy sokoldalú ismeretre, erős megfigyelő és abstraháló képességre s hosszas gyakorlatra lesz szüksége.

Ily módon aztán elérhetjük, hogy tanítványaink jó megfigyelő képességre, helyes geográfiai érzékre tesznek szert, felismerik a föld és a rajta végbemenő élet közötti összefüggést s a kis dolgok megfigyeléséből vont következtetéseket általánosítani tudják az egész Földön megismétlődő földrajzi tények megítélésében.

Dr. Hézser Aurél.